

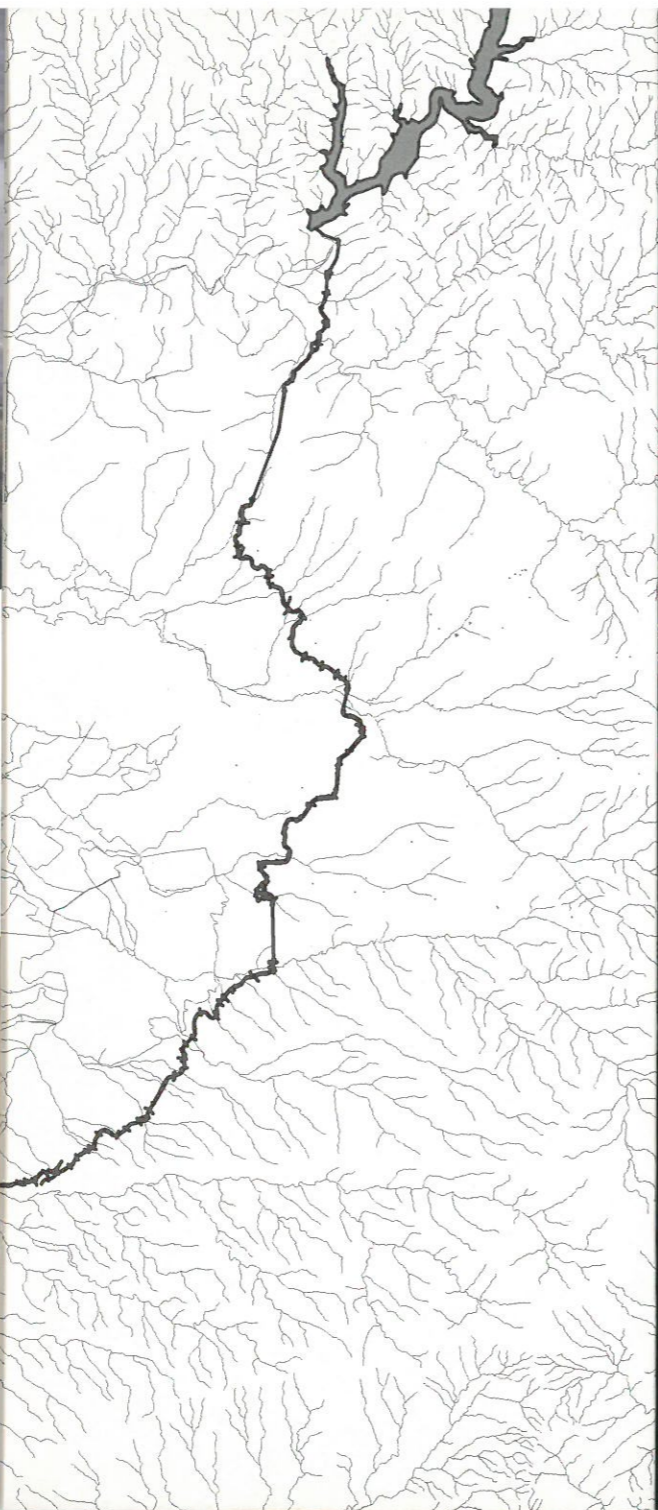
segarra- Garrigues

territori i paisatge

ignasi aldomà
eduard antorn
jaume earrull
gerard eatala
nùria campabadal
adriana carella
antonio david
napoleón guerrero
carles llop
marco malossini
asun martinez
inés masip
sígrid muñiz
dolores ortega
gerard panadés
meritxell pastor
eduard trepat

editors

Ignasi Aldomà i Buixadé
Carles Llop i Torné

material gràfic i reflexions

Ignasi Aldomà, Eduard Antorn, Jaume Barrull, Gerard Batalla, Núria Campabadal, Adriana Carella, Antonio David, Napoleón Guerrero, Carles Llop, Marco Malossini, Asun Martínez, Inés Masip, Sígrið Muñiz, Dolors Ortega, Gerard Panadés, Meritxell Pastor, Eduard Trepal

disseny gràfic

Pau Llop i Naya

© d'aquesta edició: Pagès editors, 2007
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat

Primera edició: novembre de 2007

ISBN: 978-84-9779-589-0

Dipòsit legal: L-1361-2007

Impress a Arts Gràfiques Bobalà, S.L.

Enquadernació: Fontanet

Reservats tots els drets d'aquesta edició.

Trajecte-exploració seguint el canal segarra-garrigues

baronia de rialb
vallbona de les monges
l'albagés
2 al 7 de juliol de 2007

Després dels Tallers Internacionals sobre paisatges de l'aigua desenvolupats a les Terres de l'Ebre, i a Vallbona de les Monges en els dos anys precedents, el taller del 2007 plantejà un trajecte-exploració que seguí aproximadament la traça del canal Segarra-Garrigues. Fou tota una experiència de viatge en els paisatges en la qual cadascun dels participants recollí i compartí les pròpies descobertes d'un territori sotmès a una profunda transformació.

Es plantejà una reflexió entorn a les riqueses i fragilitats que l'obra d'infraestructura està plantejant:

- Els paisatges de pedra seca i el mosaic d'arboricultura mediterrània de l'Urgell i les Garrigues. Descoberta, manteniment i integració paisatgística del regadiu.
- Els valors ecològics i paisatgístics de les estepes cerealistes de secà. Alternatives d'integració amb la transformació i valoració paisatgística.
- Infraestructures i nous paisatges de l'aigua. Les noves infraestructures de l'aigua; els criteris ecològics i la seua integració paisatgística.
- Les infraestructures tradicionals d'aprofitament de l'aigua a la zona regable (els aprofitaments i infraestructures dels rius Corb, d'Ondara i Sió). Recuperació i/o compatibilització amb la transformació en regadiu.
- L'estructura urbana territorial i les possibilitats de desenvolupament de la zona. Alternatives de desenvolupament i estructura urbana en el territori situat en la plana central de Lleida, a través de l'articulació territorial que facilitarà la implantació del canal.
- El projecte del paisatge a través de la gestió integral del territori transformat, més enllà de les estrictes lògiques agraristes.
- La formulació dels components territorials necessaris per configurar a les Terres de Lleida tot un projecte socioeconòmic i ambiental de Bioregió agroindustrial en l'Europa de les Regions.
- El canal Segarra-Garrigues, doncs, com a constructor d'una infraestructura integradora: hidràulica, econòmica, patrimonial, ambiental, social; és a dir fil conductor de tot un 'paisatge cultural'.

Aixequem acta, doncs, del viatge a través de la traça del futur canal, tot prenent consciència de les oportunitats i amenaces que viu aquest territori. Vol ser un exercici per 'fer paisatge', proposant estratègies de transformació, bo i tenint cura dels subtils patrimonis que omplen els marges, camps i pobles.

consideracions sobre els paisatges del territori segarra-garrigues*

El paisatge de secà reposa sobre un substrat condicionat per la morfologia i la geologia de la zona, en la qual es poden destacar:

- les àrees més planeres dels cons al·luvials dels rius procedents de la Segarra
- els espais de lloms suaus situats entre aquests cons al·luvials
- els espais més accidentats que apareixen a major altitud amb la composició de fons de vall, costers i altiplans

Sobre els paisatges físics es constitueix un paisatge profundament humanitzat en el qual es combinen diferents usos i aprofitaments segons les topografies i condicions climatològiques, es transformen els costers en camps abancalats, es drenen els fondals, es despedreguen els altiplans,... La transformació agrícola o agrària del territori es fa a partir d'una colonització que té un moment inicial destacat en època ibèrica. Les accions de cada època van deixant la seva empremta en un procés de destruccions i construccions que arriba fins al paisatge actual.

Les formes culturals històriques d'apropiació del territori deixen particularment la seva petja en el parcel·lari actual, en el qual destacarien:

- Grans espais d'*openfield* en els espais més planers i el seu veïnatge, que es corresponen amb les típiques parcel·les rectangulars allargassades en les quals es practica l'alternança de conreus i que es combinen amb els espais accidentats o poc fèrtils, històricament territoris col·lectius de pastura.
- Estructures més paregudes als camps tancats a les parts del territori més altes i orientals (afins a les pautes culturals de la Catalunya Vella), amb una forta inclinació al monocultiu i una combinació de conreus i espais forestals fortament privats.
- Estructures en les quals la base cultural de l'*openfield*, amb un component fortament col·lectiu i igualitari, s'adapta a una topografia força trencada i dóna una composició molt singular amb un paisatge arbori absolutament construït (Garrigues).

* el text es basa en aportacions i reflexions realitzades en els tallers internacionals sobre els paisatges de l'aigua 2006 i 2007

carles Llop i Tornè

sobre els paisatges físics es constitueix un paisatge profundament humanitzat en el qual es combinen diferents usos i aprofitaments segons les topografies i condicions climatològiques, es transformen els costers abancalats, es drenen els fondals, es despedreguen els altiplans, ...

Els conreus i els usos del territori en general varien d'acord amb les condicions dels mercats, els canvis tecnològics i de les estructures de producció, als quals la construcció i posada en funcionament del canal pot incorporar elements decisius; augment de la productivitat de la terra, major ventall de produccions, un reforçament en els canvis estructurals de les explotacions cap a una agricultura més industrial, ... que s'aniran traduint en un canvi progressiu dels paisatges.

La intensificació agrària del regadiu pot comportar una accentuació dels desequilibris mediambientals i socials introduïts per la transformació industrial de l'agricultura en els anys 1960. La incorporació recent de les bones pràctiques agrícoles i els sabers culturals haurien de fer possible la incorporació dels valors més interessants dels paisatges actuals; patrimoni de sòls construïts en bancals; sistemes de drenatge naturals; processos històrics d'aprofitament de l'aigua; adaptacions microclimàtiques dels conreus; bases agroclimàtiques de les produccions de qualitat; equilibris ecològics entre diferents elements del mosaic territorial, ...

Els sabers actuals poden fer possible també en particular el manteniment de determinats elements dels ecosistemes i del patrimoni natural i la seva integració i adaptació als canvis productius agraris i del mosaic. La concentració parcel·lària, que es presenta com un canvi radical en els municipis de reg de transformació i un canvi més pausat a la resta, planteja força interrogants quant al respecte dels equilibris anteriorment apuntats. El projecte de canal implica per la seva banda la incorporació de noves infraestructures al territori (traça del canal, basses, magatzems, ...) que han de tenir una incidència també significativa en la construcció del paisatge. L'augment de la dotació d'aigua que arriba amb el canal va aparellada a una transformació en els usos i les funcions de l'espai, que evoluciona des de l'ús productiu estrictament agrícola, com a d'altres usos productius, de transformació, lúdics, formatius, d'explotació turística.

L'obra hidràulica i de reg ha comportat, comporta i comportarà sens dubte un conjunt de transformacions en el territori, en les relacions que

s'hi estableixen, i entre la comunitat de persones que l'habiten. És justament aquesta relació intensa entre territori i persones la que planteja el concepte de l'espai del canal com un nou territori-paisatge, vertebrat pels components de la geografia existent, però també pels nous espais que generarà el canal.

En tant que transformació del cicle de l'aigua a la zona regable, el desenvolupament del projecte del canal ha de pensar en els diferents elements del cicle que seran subjectes a transformació, tant en termes de quantitat com de qualitat, i en conseqüència la creació de nous espais de l'aigua: les xarxes de reg i els quadres d'irrigació i plantacions, els aiguamolls en els punts baixos de desguàs i drenatge, basses de reg complementàries, basses de sanejament, mines, pous, etc. L'aigua del canal principal en xarxa amb tot el sistema de xarxes secundàries i en continuïtat amb les lleres i riberes naturals representa un fluid que en funció de la seva qualitat i quantitat esdevé generador de nous ambients amb un gran ventall de possibilitats.

Un territori en transformació requereix incorporar en el projecte el patrimoni en el sentit més ampli; patrimoni funcional de les noves activitats emergents que es crearan al voltant de les produccions agràries diverses basades en un principi de mosaic; un patrimoni viu, patrimoni nou derivat de les pràctiques de manufacturació de productes agraris en les indústries agroalimentàries o en les explotacions forestals, o en les plantacions de recerca experimental genètica de recuperació de varietats de llavors. En el sentit més arquitectònic, els tradicionals patrimonis de la pedra, patrimoni de memòria de l'obratge d'aquestes terres, contrastaran amb la implantació de dissenys d'enginyeria que poden esdevenir un nou referent en la construcció de les infraestructures del territori. La cura patrimonial es planteja, doncs, des de la coevolució dels vestigis i símbols patrimonials amb la generació de nous referents.

Els objectius de biodiversitat, mesurats a partir dels diferents indicadors reconeguts al respecte haurien de servir de guia per supervisar els can-

els sabers actuals poden fer possible també en particular el manteniment de determinats elements dels ecosistemes i del patrimoni natural i la seva integració i adaptació als canvis productius agraris i del mosaic.

si el canal ha de ser un vector de desenvolupament territorial, les seves obres haurien d'incorporar també l'element de valor afegit i prestigi sobre la construcció de paisatge a través de bones pràctiques de "landscape architecture" i "landscape urbanism".

vis que anirà introduint el regadiu, contribuint a una coevolució dels sistemes naturals i els antropitzats. Un territori que gestioni l'equilibri entre la producció i la compensació mediambiental, suposa una estructura consistent per bastir un model de desenvolupament socioeconòmic i cultural. El canal, en aquest sentit, pot ser l'element articulador d'una bioregió on l'habitabilitat es basi en el principi de cooperació entre sectors productius, serveis a les persones i bones pràctiques pel que fa a la sostenibilitat ambiental.

La programació i integració dels usos no agraris en les actuacions del canal es fa absolutament indispensable; formalització de la canalització, disseny de les basses, tractament dels espais lliures, incorporació d'explotacions no agrícoles en el parcel·lari,... El territori-paisatge del canal pot esdevenir un "mosaic de compensació" entre funcions agràries i altres activitats, així com una "matriu de variació" pel que fa a les plantacions agrícoles o els espais rurals. Els agents que usaran el territori amb aquestes diverses pràctiques esdevenen en aquesta perspectiva vertaders "conreadors", àdhuc jardineros de territori.

Si el canal ha de ser un vector de desenvolupament territorial, les seves obres haurien d'incorporar també l'element de valor afegit i prestigi sobre la construcció de paisatge a través de bones pràctiques de "landscape architecture" i "landscape urbanism". Aquesta proposta implica prendre consciència per dissenyar estratègies paisatgístiques que dissenyin territoris. Un exemple d'aquestes, és la consideració del canal com un gran GR, o com a eix incardinador d'una via verda territorial que ressegueix la geografia de les concentracions parcel·laries, de les àrees de protecció ambientals, dels indrets de creuament amb els sistemes hídrics actuals (riberes del Llobregós, el Sió, l'Ondara, el Corb,...); connectant amb tot un seguit de vies verdes transversals, i itineraris patrimonials (ruta del Cister, rutes dels castells,...).

En consonància amb la dinàmica agroindustrial de l'agricultura cal incorporar decididament la indústria i comercialització agràries en la ges-

tió del vessant agrari. Aquest és *per se* un vector fonamental de la projectualitat que demana el projecte integral del Segarra-Garrigues, i que permet pensar en l'articulació del territori al voltant del concepte de Parc Territorial, un dels nodes agroalimentaris de Catalunya.

Són reflexions obertes que requereixen millors i més ordenats aprofundiments. En el decurs del Taller de 2007 i el de 2006 anàvem més enllà a través de preguntes que alhora plantejaven respostes:

"L'aigua disponible serà tan abundant com es vol vendre o presentarà les limitacions que el mateix projecte de regadiu comença a apuntar i que altres estadístiques situen en un punt més crític? Pensar en projectes d'ús flexibles i solucions elàstiques? L'aigua del canal i l'aigua de la pluja; dels pous i les fonts, cisternes, aljubs, basses,...

Canal dels camps, canal de les ciutats? Noves centralitats de l'aigua. Espectacle, llibre, joc, passeig... de l'aigua en els medis urbans.

Concentrar parcel·les o pentinar territoris? Pinte gruixut o pinte fi? Passar la màquina o fer alguns tocs de navalla?

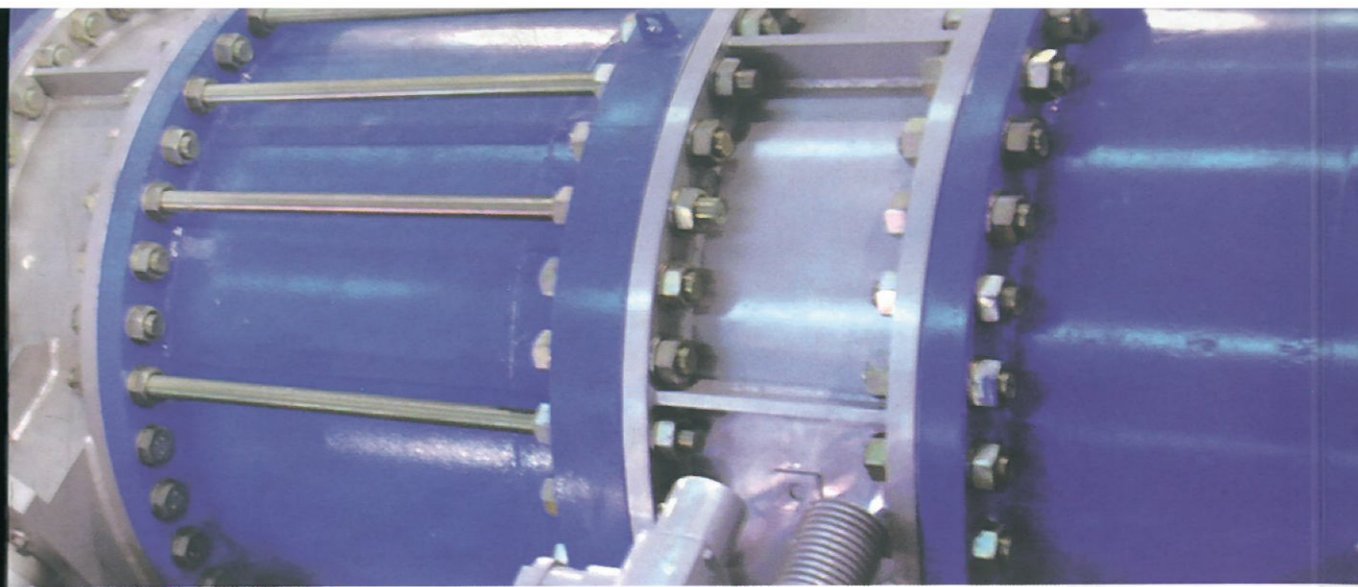
Denominació d'Origen Oli de les Garrigues, vi Costers del Segre... per què no estirar el fil d'unes produccions locals de qualitat? Poden subsistir produccions i marques sense un territori de qualitat?

Toscana, Provença,... Alçaitun, Urgell, Segarra, Garrigues, Califòrnies,... bancals, murs, rostolls, romaní, pàmpols, flaires,... per un territori; es veu, es menja,..."

Escollides les presentacions d'experts, recorregut el territori, llegits els reculls de premsa, elaborades cronologies i petites recerques temàtiques,... conclouem que el territori del canal Segarra-Garrigues és un territori-paisatge per crear, un territori complex que necessita molts coneixements, una disposició multicriterial dels agents implicats en llur desenvolupament, i molt de coneixement i concertació per sumar progressivament a partir de l'esforç de fer raonable una intervenció infraestructural i una inversió econòmica d'aital magnitud.

canal dels camps, canal de les ciutats?
noves centralitats de l'aigua: espectacle, llibre,
joc, passeig... de l'aigua en els medis urbans.

concentrar parcel·les o pentinar territoris?
pinte gruixut o pinte fi?
passar la màquina o fer alguns tocs de navalla?

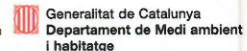
organització

- Departament de Geografia i Sociologia
Universitat de Lleida
- Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori
Universitat Politècnica de Catalunya
- Centre Internacional d'Estudis sobre Paisatges Culturals
Universitat de Ferrara

amb el suport de

- Ajuntaments d'Agramunt, Baronia de Rialb, Belianes i Tàrrega
- CASEGA
- Espai Guinovart
- Família Ball, Torre d'Almenara
- Escola Agrària de Tàrrega
- Cal Menut de Belianes
- Casa de Turisme Rural La Colomina de Mafet

patrocini

ISBN: 978-84-9779-589-0

9 788497 795890